

УДК 81'38:070.41

С. В. Форманова

ІНВЕКТИВНА СЕМАНТИКА ПРИЗВИСЬК УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ

У статті здійснено аналіз прізвиськ українських політиків, з'ясовано роль власних назв у формуванні онімного простору України. Доведено, що прізвиська українських політиків містять інвективну семантику; вони слугують джерелом кепкування, глумливості й мають негативну оцінку.

Ключові слова: інвективна семантика, онім, антропонім, прізвисько.

Одним з найважливіших мовностилістичних засобів політичного дискурсу є актуалізація семантико-стилістичного потенціалу прізвиськ українських політиків. Останнім часом активізувалося вживання номінацій осіб з інвективною семантикою, негативною конотацією, емоційно-експресивним забарвленням, глумливою іронією і кепкуванням, що зумовлено переносним значенням онімів у повсякденному житті, у мові художньої літератури, мові ЗМК, мові офіційного/політичного спілкування тощо.

Антропоніми, або власні імена людей, і зокрема прізвиська є своєрідною, але важливою частиною словникового складу мови. Зазвичай мовці послуговуються прізвиськами як необхідним елементом номінації особи у мовному спілкуванні, бо вони містять важливу теоретико-лінгвістичну, історичну, етнографічну та іншу наукову й побутову інформацію, де знаходять своє відображення соціальний стан, побут, поведінка, психофізичні характеристики людини і вважаються історико-культурною спадщиною народу.

Наукове вивчення українського антропонімікону відображено у ґрунтовних працях С. Бевзенка, В. Горпинича, І. Железняк, Ю. Карпенка, Р. Керсти, І. Ковалика, О. Неділька, Р. Осташа, Є. Отіна, А. Поповського, Ю. Редька, М. Худаша, П. Чучки, В. Шульгача та інших відомих ономастів. Проте лінгвістична багатогранність цього класу, а саме прізвиськ українських політиків, зумовлює необхідність його подальшого опрацювання, оскільки остаточно не розв'язано питання семантики, конотації й експресії

прізвиськ українських політиків, що зумовлює актуальність нашої розвідки.

Кожне прізвисько є словом, а отже, одиницею мови. Прізвисько людина отримує внаслідок своєї поведінки, психофізіологічних характеристик, соціального стану, воно покликане називати людину та іноді й її рідних, що визначає їхнє місце в суспільстві. Прізвисько дозволяє повніше уявити хід політичного життя країни, вчинки можновладців і керманічів, їхні уподобання, склад розуму і т. ін. З цього випливає, що прізвисько — це історія людини, країни, суспільства тощо. Виступаючи категорією мовлення, прізвисько є водночас і категорією для регулювання політичних, соціально-правових, сімейних відносин між громадянами й владою.

У зв'язку з демократизацією суспільства змінились норми, мовні смаки та ціннісні орієнтації, що спонукало свідомість особистості до вседозволеності, розбещеності, псуванню моральних норм. Ці деструктивні процеси здійснюють негативний вплив на мову, культуру, літературу, що виражається у кількісному зростанні інвективних форм не лише у розмовному мовленні, а й у сфері політики, літератури, мистецтва, ЗМК тощо.

Інквєтива — це культурний феномен соціальної дискредитації суб'єкта засобами інформації, яку йому адресовано. Вона може виявлятися у стійких мовленнєвих зворотах, які у певній культурній традиції сприймаються як обрбзливі; інвективним може бути літературне слово, яке моделює ситуацію порушення культурної поведінки з боку адресанта. Відповідно, сила інвективи тісно пов'язана з культурними традиціями. У такий спосіб інвективного сенсу набувають вербальні конструкції, які моделюють табуйовану поведінку. Це дозволяє обумовити широкий спектр семантичного варіювання інвективних онімів залежно від нормативних вимог і характеру заборони в конкретних культурах.

Узагальнюючи зазначене вище, констатуємо, що інвективні номінації осіб — важливий засіб зв'язку між ціннісними орієнтирами соціуму та вираженням украй негативного ставлення до об'єкта оцінки — людини — як носія певних рис характеру, шкідливих звичок, що порушує норми суспільного порядку. Отже, вчені інвективою визнають номінативні одиниці найменування іншої людини, або звернення до неї, що потенційно можуть бути використані як образа

адресата. Таке розуміння інвективних позначень, зафіксоване у працях В. Жельвіса, А. Позолотіна, Й. Стерніна, цілком виправдане, що робить перспективним розгляд стилістичного статусу прізвиських політиків. На сучасному етапі розвитку мовознавства назріла потреба аналізувати прізвиська українських політиків, як способи та засоби номінації осіб, про що свідчать численні праці українських і російських філологів-ономастів (Л. Белей, Е. Боева, К. Брїтнікова, Д. Дергач, В. Калінкін, Ю. Карпенко, Т. Крупеньова, М. Мельник, В. Михайлов, Т. Немировська, Є. Отін, Н. Попович, М. Торчинський, О. Фоякова та ін.).

Викремлений нами теоретичний матеріал дає можливість запропонувати аналіз прізвиських задля їхнього подальшого використання в теоретичних і практичних розробках не лише у здійсненому дослідженні, а й у відповідних галузях. З огляду на предмет нашої розвідки необхідно враховувати мотив мовця, що номінує політика, бо у процесі комунікації відбувається взаємодія з адресатом, яка призводить до конфліктної ситуації.

Зазначене дозволяє уналежити до інвективних прізвиських такі ряди слів:

1) конотовані номінації особи, що позначають негативну з погляду інтересів, діяльності, роду занять, професії, вчинків, належності до певної національності або раси, поведінки, оцінку суспільства, якот: *шахрай, расист, фашист, зрадник, повія, шкуродер, лягавий, кат, сатрап, хабарник, кнопкодави, крадунка, хам, русофоб, українофоб, кацап, жид, турок, тітушка, сепаратист, антимайдановець, Шоколадний Король, суддя-колядник* та ін.;

2) когнітивні номінації процесів і явищ дійсності, в семантиці яких міститься негативна оцінка діяльності, занять, поведінки, супроводжувана експресивним забарвленням: *Пасічник, Хам, Інопланетянин, Газова Принцеса, дама з косою, Геббельсівна, Бен-Ладен, Бандера, Професор, Данапшліви, Підрахуй* та ін.;

3) зоосемантичні метафори, що підкреслюють негативні властивості людини та грубу експресію несхвалення, презирливості, гребування, наприклад, *Ющер, Кролик Сеня* і т. д.;

4) вторинні, додаткові номінації осіб, похідних від прізвища, що мають певну конотацію емотивного й оцінного характеру: *Кідалов, Ющ, Юща, Вакар, Яник, Азіров* та ін.

У мові ЗМК також наявна тенденція до специфічних новоутворень з власних назв, які містять у собі негативне забарвлення і які ми вважаємо інвективною. Особливо цей процес торкається прізвищ українських політиків, як-от:

«Огрязковий компроміс» (тут і далі виділено нами. — С. Ф.): *Учора Президент Віктор Ющенко вніс до Верховної Ради подання про призначення Володимира Огрязка міністром закордонних справ; «Тарасюкіада» нарешті закінчилася!»*; *«Ющ косить під Гітлера»*; *«Ющ і ВСІ-ВСІ-ВСІ!»*; *«Фашистські Тягни Боки»*; *«Крім купи проблем та дефолту Азаровщина нічого нам не принесе»*; *«Тимоха і новий уряд»*; *«Дочекалися щасливого життя! Яник за кермом»* [5]. Усе це формує уїдливо-іронічне ставлення до політичних осіб. Це інвективи на адресу своїх ідейних супротивників, які принижують їхню честь та гідність. Слід зазначити, що цей процес простежується не лише в українському інформаційному середовищі, країнам СНД та колишнього Радянського Союзу ці тенденції також властиві.

Як бачимо, використання в мовленні інвективних онімів спрямоване на здійснення емоційного впливу і провокує конфлікт. Сюди відносимо дієслова деструктивної семантики: *впихають, надула, наскрести*, емоційні вокативи: *коли закінчиться це жахіття?*; *Дочекалися щасливого життя!*; *Яник за кермом*; конотативні висловлювання: *представників так званої творчої інтелігенції і активістів політичної «тусовки»*; *зажерливі слуги народу та люди без честі, але з поганами; депутати-рекетири; політична повія.*

Використання засобів номінації адресанта до адресата, які спрямовані на зміну раціональної картини світу адресата й базуються на прагненні адресанта принизити опонента, свідчать про низький рівень культури сучасних ЗМК, недостатне, а іноді й погане володіння рідною мовою. До таких засобів відносимо неозначені займенники: *дехто, щось, казна-хто, що-небудь*, модальні слова та іронію: *доблесні правоохоронці*; *«где хорошо, там Родина»* та евфемізми: *звичайнісінький пристосувальник; цей патріотик.*

Наведене засвідчує, що інвективним номеном може бути будь-яке слово, що містить образ, має негативну характеристику адресата, оскільки стає таким не стільки за своїм значенням, скільки внаслідок відповідної комунікативної ситуації або вчинків. Отже, інвективні прізвиська мають на меті образити чи принизити адресата, містять

емоційно-експресивний компонент і суперечать нормам суспільної моралі (Ю. Бельчиков, В. Жельвіс, О. Леонт'єв, В. Карасик, Л. Кри-сін, Г. Кусов, Б. Шарифуллін), що реалізується в інтерактивному просторі.

У процесі спілкування між людьми виникає необхідність у неофіційних іменах, які відображали б певні риси характеру комуніканта, його місце в колективі, ставлення до нього інших людей, оцінку його іншими людьми тощо. Ці вимоги задовольняються шляхом надання людині неофіційного імені, одним з різновидів якого є прізвисько. Прізвиська, які здійснюють сугестивний вплив на адресата, мають інвективно-катартичні можливості, що дозволяє не лише профанізувати мовлення, а й отримати психологічне полегшення.

За визначенням С. Поварніна, «злі прізвиська», такі, як *Юда, торговці, депутати, комуняка, рухофрен, націк, лайнократ, рогуль, гоблін, маргінал* та ін. стають негативно-оцінними лексемами нейтрального стилю, але їх можна розглядати як інвективи, оскільки вони розцінюються як результат свідомого, а не випадкового порушення етикету, що є характерною особливістю сучасної опозиційної преси. У деяких випадках інвективні прізвиська використано як негативно-оцінні номінації, що «звільняє супротивника від необхідності шукати переконливі аргументи для обґрунтування свого погляду» [4]. Як слушно зауважує Дмитро Дергач, «прізвиська як онімні варіанти мають, без сумніву, екстралінгвально мотивовану природу, зумовлену передусім завданнями вторинної, додаткової номінації, акцентовано наділеної певними конотаціями емотивного й оцінного характеру» [2:117].

Звернення до згрубілих форм мовленнєвого етикету свідчить про те, що адресант перебуває в стані сильного емоційного напруження, і це спонукає його звертатись до інвективних прізвиськ, які здійснюють образ.

Функціональне призначення прагматичного показника інвективних онімів полягає в дискредитації адресата через мовні засоби, що сприймаються як образ і залежать від інтенції мовця. Прагматична скерованість на суспільну девіацію з'являється незважаючи на те, чи є це слово нейтральним, чи образою. Таким чином, інвективного потенціалу набувають власні назви з негативною конотацією і виявляють себе як соціокультурний феномен.

Останнім часом стало модним використовувати інвективу на позначення політичних діячів, що формує цілком однозначний образ. Наприклад, яскраві характеристики партій та їхніх угруповань: *комуняки, регіонали, лайнократи*; прізвиська політиків: *рудий пацюк* (Л. Кучма), *політична повія* (О. Мороз), *пасічник* (В. Ющенко), *професор* (В. Янукович), *Геббельсівна* (Ганна Герман), *газова принцеса* (Ю. Тимошенко), *Вава*, *Тромбон*, *Тромбонич* (Володимир Литвин), *Кролик Сеня* (Арсеній Яценюк), *Підрахуй* (Сергій Ківалов), *Тигібкий* (Сергій Тигіпко), *Чук і Гек* (Віктор Медведчук і Григорій Суркіс), *Дона і Гена* (Михайло Добкін і Геннадій Кернес), *Льоня Космос* (Леонід Черновецький) та ін. Усе це формує стійкі уїдливі асоціації. Це і є інвективи на адресу своїх ідейних супротивників, які мають принизити їх, створити про них неприємне враження. «Зі стилістичного погляду їх можна розглядати як різноманітні узуальні оніми й апелютиви, використані як вторинні власні назви й отримані шляхом лексичної дери-вації на основі уявлень і вражень про відповідну особу і ті події, в яких вона брала участь» [2:117].

Одним із найцікавіших способів утворення прізвиськ є калам-бур, «оскільки відкриває простір для фантазії мовців, дає можливість позмагатися в гостроті розуму й продукує оригінальні слова, що вимагають від реципієнта певного рівня обізнаності з об'єктом номінування та кмітливості. До таких новотворів відносимо: *Юда Морозов*, *Ганна Геббельсівна*. Перше утворення є назвою Олександра Мороза, політична зрада якого (перейшов на бік регіоналів) під час формування коаліції у липні 2006 року відсилає нас до образів Павлика Морозова (доніс владі на батька під час розкуркулення), а також до узагальненого образу християнського зрадника — Юди, поєднаних з метою підсилення враження в одній номінації. Утворення назви Ганна Геббельсівна пов'язане, напевно, із таким 'Геббельс' / 'фашист' / 'фашистський' / 'німецький' / 'германський' асоціативним ланцюжком: *Герман вона: Геббельсівна*. Асоціація, відповідно, викликає негативне ставлення до особи» [1]. Такі номінації осіб сучасних українських політиків «орієнтовані на гру зі словом» (Є. Карпіловська); вони оцінно насичені, з елементами кепкування, а подекуди й містять інвективну семантику.

Отже, прізвисько — це номінація особи за психофізичними характеристиками, поведінкою, соціальним станом, вчинками тощо. Це

вторинна номінація, якою наділяють кожну людину від народження до старості. Його поява зумовлена ментальними особливостями українців, їхнім прагненням до кепкування, іронії, глузування. Прізвисько виникає в народній свідомості, неофіційно закріплюється, як ярлик, передається, як естафета і зберігає в собі інформацію про економічне, політичне, соціальне й культурне життя як людини взагалі, так і українського політика зокрема.

Цілісний підхід до вивчення прізвиськ українських політиків стане основою для створення ономастичних словників, сприятиме розвитку національної антропонімії. Отримані результати можна буде застосовувати в дослідженнях з історії української мови, лексикології, етнографії, історії та культури.

Література

1. Брітнікова К., Сальнікова В. Аксиологічна семантика словотвірних засобів у текстах сучасного українського політикуму (на матеріалі прізвиськ) [Електронний ресурс] / Катерина Брітнікова, Вікторія Сальнікова. — Режим доступу: <http://litmisto.org.ua/?p=9074> — Назва з екрану.
2. Дергач Д. В. Стилiстика онiмiв в українських мас-медiа : [монографiя] / Д. В. Дергач. — К. : Видвничо-полiграфiчний центр «Київський унiверситет», 2010. — 270 с.
3. [Електронний ресурс] ; сайт. — Режим доступу : https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D1%84%D0%B0%D0%BC%D0%B8%D0%BB%D0%B8%D1%8F
4. Переверзев А. Сквернословие в публичной полемике [Електронний ресурс] / А. Переверзев // Грани плюс. — 2005. — 6 июля. — Режим доступу: <http://www.grani.kiev.ua> — Назва з екрану.
5. Україна Молода. Щоденна інформаційно-політична газета // [Електронний ресурс] ; [сайт]. — Режим доступу до газети: <http://www.umoloda.kiev.ua/> — Назва з екрану.

Форманова С. В.

ИНВЕКТИВНАЯ СЕМАНТИКА ПРОЗВИЩ УКРАИНСКИХ ПОЛИТИКОВ

В статье осуществлен анализ прозвищ украинских политиков, выяснена роль имен собственных в формировании онимного пространства Украины. Доказано, что прозвища украинских политиков содержат инвективную семантику; они служат источником насмешки, издевки и имеют негативную оценку.

Ключевые слова: *инвективная семантика, оним, антропоним, прозвище.*

Formanova S. V.

INVECTIVE SEMANTICS OF NICKNAMES OF THE UKRAINIAN POLITICIANS

The analysis of nicknames of the Ukrainian politicians is carried out in the article, the role of the proper names in the formation of onymic space of Ukraine is established. It is well-proven that the nicknames of the Ukrainian politicians contain invective semantics; they serve as the source of mockery, insult and have a negative estimation.

Key words: *invective semantics, onym, anthroponym, nickname.*